

ДЕРЖАВА ТА ПРАВО УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА РОЗБУДОВИ

СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК ДЕРЖАВООБУДІВНИЧИЙ ПРИНЦИП

В.В. СОКУРЕНКО

В житті кожної людини є цінності, які справіку не лише її постійні супутники, а безперечно, вважаються серцевиною світогляду, сприяють розумінню суті суспільних процесів, впливають на її становлення. Саме такою цінністю є справедливість — домінуюча ідея, провідний принцип філософії права. Вона слугує виправданням існуючих суспільних порядків, або їх спростуванню, або ж поясненню та розумінню. За допомогою цієї філософської категорії людство фіксує певні суспільні зміни, справляє позитивний вплив на такі зміни. Найбільш яскраво ця категорія виявлялась у співвідносності з державою.

У працях філософів минулого співвідносність справедливості і держави концептуально розроблялась Платоном, Арістотелем, Кантом, Марксом та у вченнях сучасних представників філософії права, філософії політики, теорії держави і права.

Платон був одним з перших філософів, який концепцію справедливості підпорядкував ідеї розбудови досконалого суспільства як "ідеальної держави". Він застосовує поняття "справедливість" як синонім до слів "те, що краще в інтересах кращої держави"¹. Але в його вченні зміст справедливості, ще не означає рівність людей, а, навпаки, — послідовне втілення в життя нерівності трьох класів — філософів-правителів, воїнів та землеробів, ремісників, які діють за принципом — кожен має займатися своєю справою. У цьому, на думку античного філософа, виявляється справедливість як державобудівничий принцип.

Арістотель також розглядав справедливість як "найбільш досконалим" і "повну чесноту", пріоритетну державобудівничу цінність, що містить у собі всі інші цінності, спрямовані на обґрунтування власної концепції "ідеальної держави". Він поділяє справедливість на зрівню-

Сокурєнко Валерій Васильович — заступник начальника факультету № 1 НАВСУ, здобувач кафедри філософії НАВСУ, підполковник міліції.

вальну (геометричну) та розподільну (арифметичну), які мають різне значення і застосовуються в різних випадках. Завдання зрівнювальної справедливості полягає у тому, щоб віддати рівним за рівне, вирівнювати те, що становить предмет обміну. Щодо розподільчої справедливості, то її суть полягає в розподілі благ "кожному по заслугах" відповідно до певних якостей кожної людини. Як моральна цінність вона є критерієм у визначенні правильної та неправильної держави². Саме таке розуміння справедливості визначало зміст, сутність і напрям діяльності держави за Арістотелем.

Моральна концепція справедливості була пануючою у практичній філософії аж до першої половини XIX століття. І. Кант пов'язав концепцію справедливості з ученням про право та правову державу. Справедливість І. Кант розглядав як специфічну категорію, що поєднує в собі прикмети права і моралі. Юриспруденція розглядає, справедливість як право, що впливає із повноважень або з примусу. Відтак Кант дійшов висновку, що моральна справедливість є сферою доброї волі індивіда, тоді як юридична справедливість визначається системою примусів. Якщо перша впливає із вільного визначення прав інших людей перед власною совістю, то інша — із необхідності виконання зафіксованих у кодексі обов'язків перед суспільством. Таке розуміння справедливості змусило Канта визнати необхідність звертатись до неї при розв'язанні тих питань, які не регулюються позитивним правом. Справедливість — це право, що не компетентне примушувати іншого, вважає І. Кант. Таких істинних чи хибних прав двоє: справедливість і право крайньої необхідності; перше допускає право без примусу, друге — примус без права³. Тому і державу філософ розглядав як знаряддя морального примусу до добра і запобігання злу за допомогою апріорних принципів, що мають незаперечний характер. Кант вважав, що розвиток усіх задатків людини та її здібностей, цілковите і розумне здійснення її розумної природи, здійснення природних прав можливі лише при досконалому правовому устрої, за умов реалізації апріорних принципів справедливості, які є визначальною передумовою концепції правової держави, підпорядкованої правовим законам.

На принципово інших засадах побудована концепція справедливості, права і держави у вченні К. Маркса та Ф. Енгельса. Їхня концепція ґрунтується на визначальній ролі економічного та класового принципів. Справедливість завжди являє собою лише ідеологізований, піднесений до небес вираз існуючих економічних відносин з їхнього консервативного або революційного боку⁴. Вчення про соціальну справедливість у К. Маркса та Ф. Енгельса наближене саме до такої держави, покликаної займатися соціальною політикою, перерозподілом матеріальних і духовних благ, але на користь одного класу за рахунок іншого і до того ж насильницькими методами.

Концепція соціальної соціалістичної справедливості опиралася на вчення К.Маркса та на марксистсько-ленінську ідеологію і обслуговувала потреби розбудови соціалістичного суспільства та радянсь-

кої держави. Її зміст полягав у класовому характері і зводився до відображення існуючого способу виробництва, пануючих форм власності і зумовлених ними форм розподілу матеріальних та духовних благ, що здійснювалися державою примусовими адміністративно-командними методами. У праці "Справедливість як соціально-філософська категорія" соціальна справедливість розглядається як поняття суспільної свідомості, що характеризує міру вимог та віддачі, прав і свобод особи або як оціночне поняття соціальних явищ суспільного життя⁵. На думку автора, визначаючи поняття соціальна справедливість необхідно виділити три елементи: перший — міра віддячності; другий — міра вимог; третій — правомірність оцінки.

Об'єктами оцінки з погляду соціальної справедливості можуть бути: ставлення суспільства і особи (дії класів, держави, суспільства) щодо індивідів;

ставлення особистості до суспільства, класу, нації, держави, сім'ї, а також до самого себе;

дії однієї особистості щодо іншої. Тобто, поняття справедливість можна використати при оцінці різних суспільних явищ та чинників.

З аналізу більшості визначень соціальної справедливості марксистсько-ленінської спрямованості випливає такий характер поняття:

дистрибутивний — безпосередньо пов'язаний із пануючим способом виробництва;

класовий, підґрунтя — марксистсько-ленінська ідеологія, (але вже простежується певний відхід від класової заідеологізованості);

патерналістський — зорієнтований на втручання держави в розподільчі процеси.

Соціалістична концепція соціальної справедливості ґрунтується на провідних соціалістичних принципах розподілу матеріальних і духовних благ, що впроваджуються в масштабах держави не правовими, а адміністративними методами. Тому в свідомості людей ідея справедливості розглядалась як наведення порядку, як тотальний облік та контроль згідно з принципом "від кожного — по здібностям, кожному за працею". Визначальним чинником соціалістичної справедливості вважалась віра у справедливого розподільвача (суб'єкт, який займається розподілом), вождя, начальника, чиновника: глобальний контроль над розподілом; над розподільниками; над розподільвачем та адресатом розподілу; над контролюючим контролером розподілом тощо. І найбільш універсальним розподільвачем була держава, що виконувала функцію контролю за мірою праці і мірою проживання, відповідно до кількості та якості праці. Це всезагальне контролювання спрямоване на досягнення грубої зрівнялівки, яка, маскуючись під справедливість, сприяла здійсненню примусових, адміністративно-командних методів перерозподілу матеріальних і духовних цінностей. В адміністративно-командній системі зрівнялівці надавалась роль специфічного замітника права, і водночас антипода права, заперечення права, власне правової рівності⁶. Сьогодні зрівнялівка спроможна руйнувати демок-

ратичне підґрунтя розвитку суспільства, гальмувати державно-правові реформи, дискредитувати державну політику. Тому при розбудові власної держави важлива не лише декларація про неприпустимість зрівнялівки як форми порушення справедливості, а й створення об'єктивних передумов — організаційних, правових тощо, для її недопущення та відтворення в сучасних умовах. Соціалістична справедливість не має нічого спільного із демократичними процесами, ринковою економікою, правовою та соціальною державою. Вона вимагає докорінного переосмислення з огляду нових реалій, загальнолюдських цінностей, зважаючи на стан здійснення економічних та державно-правових реформ, рівень політичної та правової культури громадян, особливостей становлення громадянського суспільства і правової, соціальної держави. Дослідник теорії соціальної держави Р. Дарендорф вважає, що нам необхідно зруйнувати скам'янілий образ справедливості і цим самим надати людям шанс на свободу і безпеку⁷.

І саме тоді, коли марксистсько-ленінські ідеологи шукали утопічну модель розвитку суспільства, спираючись на принципи соціалістичної соціальної справедливості у межах соціалізму, ідея соціальної справедливості стала одним із головних орієнтирів суспільного прогресу в демократичних суспільствах. У розвинутих країнах постійно тривав і триває пошук оптимального поєднання діяльності держави — економічної ефективності, гуманістичної спрямованості і соціальної справедливості.

Найбільш популярні сучасні концепції соціальної справедливості: ліберально-демократична (егалітаристська Дж. Роулза); консервативна (меритократична Д. Бела та ~Р. Нозіка); лібертаристська (Ф. Гаєка), зорієнтована винятково на ринкові критерії.

Ідеологія сучасного лібералізму вважає поняття справедливості загальним і універсальним критерієм, придатним до застосування в усіх сферах людського життя. Вона заперечує несправедливість в усіх її виявах, що ґрунтуються на будь-якій дискримінації: за соціальними, національними, расовими, релігійними або статевими ознаками. Сучасний лібералізм навіть підтримує ідею *зворотної дискримінації*, коли певні групи населення, які зазнавали гноблення та утиску в минулому, тепер мають одержувати компенсації та певні переваги над іншими⁸.

Найбільш популярною є егалітарна теорія "справедливості як чесності" американського ліберального ідеолога Дж. Роулза, спрямована на захист "держави добробуту". У ній обґрунтовано нову систему цінностей, що визначає стратегію соціального розвитку держави, принципи у сфері розподілу багатств, влади, престижу, матеріальних та духовних цінностей. Справедливість — це засіб гуманізації суспільних відносин, подолання існуючої несправедливості, що виникає тоді, коли порушується ідея справедливості як чесності, принцип рівного права на свободу і рівномірного розподілу цінностей в суспільстві. У праці "Теорія справедливості" він сформулював мету справедливості — окреслити такий соціальний порядок, де права і обов'язки громадян, результати їх спільної праці і співробітництва розподілені за справедливістю.

Егалітарна концепція соціальної справедливості Д. Ролза ґрунтується на тому, що всім людям необхідно забезпечити гарантовану мінімальну долю соціальних благ. В ідеалі справедливість для Дж. Ролза — це розподіл цінностей в суспільстві: система нерівностей є справедливою лише в тому випадку, якщо вона вигідна для всіх, але особливо для найменш захищеної частини населення. Чесність він розуміє як моральний обов'язок людини діяти на підставі загальних принципів і норм. Йдеться не просто про формальну дистрибутивну справедливість, а про субстанціальну, змістовну, підґрунтя якої є два провідних принципи: кожна людина має володіти рівним правом на найбільшу свободу, сумісну із такою ж свободою інших; соціальні й економічні нерівності мають бути такими, щоб кожен мав право претендувати на надані йому переваги, доступність до підвищення свого стану (positions) і посад була відкрита для всіх⁹. Ці два принципи містять три окремі норми, що регулюють інституції справедливого суспільства: максимально рівна свобода, чесна рівність можливостей та надання пріоритету найбільш знедоленим верствам населення. Ця концепція спрямована як проти соціалістичної зрівнялівки, так і проти різкої поляризації в доходах між різними верствами населення у ринкових умовах.

Теорія справедливості за Дж. Ролзом як частина загальної концепції суспільного устрою забезпечує раціональні стандарти, за якими оцінюються розподільчі процеси суспільства, і покликана допомагати громадянам визначатись у політичному і соціальному житті. Принципи справедливості як чесності "регулюють вибір політичної конституції і головних елементів економічної і соціальної системи"¹⁰. Справедливість — це головна цінність соціальних інститутів, підґрунтя соціальної структури суспільства. Тому всі політичні, юридичні рішення мають бути в межах цього принципу. Саме така концепція справедливості, вважає Дж. Ролз, може слугувати юридичною та моральною основою стабілізації та розвитку демократичного суспільства, і передбачає нові цивілізаційні перспективи.

При розподільчому процесі у стосунках між групами людей не можна допустити такої перспективи, щоб збагачувалась забезпечена частина населення тоді, коли ще не забезпечені бідні верстви суспільства. Висхідним положенням цієї концепції є посилення, що ситуація в розподілі є оптимальною, якщо за подальших перемін уже неможливо покращити одні показники, не погіршуючи водночас інші. Якщо немає такого варіанту розподілу, який би відповідав цим критеріям, задовольняв потреби різних груп, то прийнятним може бути й однаковий розподіл. Але ця концепція принципово відрізняється як від соціалістичної, адміністративної зрівнялівки, так і від консервативної, що надає перевагу лише ринковим регуляторам, конкуренції і цілком усуває державне втручання в розподільчі процеси.

7 Ця концепція соціальної справедливості, будучи асоційована із суспільною

нерівністю. Особливе місце в ній належить концепції меритократичної справедливості, в якій багатства, почесті, і проблеми розподіляються між людьми за принципом "кожному — по заслугах". Критерієм розподілу має бути особиста заслуга, соціальна значимість вкладу індивіда чи групи людей. Люди мають одержувати визнання і винагороду завдяки власним старанням та здібностям. Якщо Дж. Ролз намагається вивести принципи справедливого суспільства з моральності (зі сфери обов'язку) як раціонального поняття, перевіреного судом розуму, то Д. Белл як представник консервативного напрямку меритократичної справедливості виводить принципи нормативної теорії справедливості безпосередньо зі сфери "суцього", реального буття¹¹. Дійсною соціальною проблемою є не абстрактне питання про справедливість, а реальний стан справ у суспільстві, врахування психологічного настрою населення. І тому він переносить обговорення проблеми соціальної справедливості у площину соціально-психологічного аналізу.

Справедливість розглядається в розподільчому аспекті на засадах специфічних принципів, покликаних упорядкувати в суспільстві існуючі нерівності. Йдеться не про ліквідацію певних нерівностей між людьми, групами населення, щодо благ, послуг, нагород та покарань, а в узаконенні їх за допомогою зміни ставлення до них з боку людей. Тому в масштабах суспільства єдиним критерієм справедливого розподілу суспільних благ може бути лише принцип, що визнає ці відмінності як законні і ті не підлягають обговоренню. В розподілі соціальних благ центральне місце у філософії права Д. Бела належить принципу "релевантних відмінностей" як міри справедливості. Згідно з цим принципом нерівності розглядаються як функції приналежності індивіда до певної соціальної групи: для кожної сфери діяльності існує власна шкала цінностей та пріоритетів, власні критерії справедливості в розподілі доходів, авторитету, властиві лише цій сфері діяльності привілеї. Не можна зазначати рівність між санітаркою та лікарем, робітником та менеджером, асистентом та професором. Необхідно визнавати нерівність і в доходах між цими категоріями, соціальному статусі, авторитеті і як такі, що їх не можна ліквідувати, а проблему скорочення нерівностей необхідно розглядати лише щодо відмінностей всередині цих професійних груп та категорій людей. На підтвердження істинності своєї теорії меритократи наводять такі сьгодні визнані свідчення, як поширення різних форм суспільної атестації: ліцензування, дипломи, вчені ступені, професійні экзамени, тести на професійну та іншу непридатність, що офіційно навантажують наявність певного досвіду, знань, якостей, необхідних для зайняття більш високих посад і одержувати більш високу винагороду за працю¹².

Велике значення в регулюванні суспільних відносин має популярна на Заході концепція справедливості як правомочності Р. Нозіка, який розглядає справедливість як юридичну категорію через певне ставлення до права власності: первинне придбання майна, привласнення нічийних речей, перехід майна від однієї особи до іншої, про-

цесуальні форми передачі речей та оформлення угод. Якщо Д. Ролз головну увагу приділяв змістовним принципам і категоріям соціальної справедливості, і захищав принципи "держави добробуту", то Нозік зосереджує увагу на юридичних процесуальних проблемах, процедурній теорії справедливого розподілу і захищає державу "нічного сторожа", невтручання держави в розподільчі процеси. Його цікавлять не змістові категорії, а те як виникає власність, володіння, право володіння, яким способом і хто отримав на нього право. Р. Нозік формулює правила, які визначають справедливість володіння: "Особа, яка здобуває майно згідно з принципом майнової справедливості у придбанні, має право на це майно; особа, здобуває майно згідно із принципом справедливості в передачі від когось іще, наділеного правом на це майно, має право на це майно; ніхто не має право на майно, крім осіб, які здобули його внаслідок повторюваного застосування правил, викладених у пунктах 1 і 2". Загальний принцип розподільчої справедливості означає, що "розподіл справедливий, якщо кожний має право на майно, яке він набуває в процесі розподілу. Крім того, розподіл буде справедливим, якщо він виникає з іншого справедливого розподілу через законні засоби. Законні засоби переходу від одного розподілу до іншого визначаються через принцип справедливості й передачі майна. Усе, що виникає зі справедливої ситуації і здійснюється справедливими методами є справедливим"¹³.

Головним об'єктом критики є державне втручання в економіку, у сферу соціальної політики та розподільчі процеси. Розподіл матеріальних і культурних благ в суспільстві має бути спонтанним і визначатися стихійними законами ринку, а тому не може бути в суспільстві централізованого розподільника. Кожна людина в умовах ринкової економіки наділена невід'ємним правом на все, що можуть їй принести індивідуальні здібності, вміння, талант.

Нетрадиційне розуміння справедливості та її ролі в суспільстві належить лібертаристу Ф. Гаску. Об'єктом його зацікавленості стали найбільш впливові у XX ст. політико-правові теорії держави: доктрини тоталітарної, ліберальної, фашистської, соціалістичної, концепції "держави загального добробуту" тощо, які він критикував у своїй праці "Право, законодавство і свобода. Міражі соціальної справедливості". Ф. Гаск вважає, що соціальна справедливість в умовах неринкової економіки неможлива.

Не лише загальне благо, а й усі інші соціальні категорії та соціально-економічні права, пов'язані з принципом соціальної справедливості не прийнятні для пошуку і створення моделі розподілу благ та цінностей, що відповідають таким умовам ринкової економіки. Принцип розподільчої справедливості не може бути втілено в життя, незважаючи на прецеденти, доки все суспільство не буде організоване згідно із цим принципом. Це породжує тип суспільства, в якому влада вирішує, що повинна робити людина і яким чином вона повинна це робити. Тому в суспільстві, члени якого вільні, не може бути здійснена

наперед продумана і визначена схема розподілу, що дозволяє скористатися своїми знаннями на власний розсуд. Єдиним мірилом, що протиставляє на роль соціальної справедливості є конкуренція в умовах ринкової економіки. Ф. Гаєк вважає, що лише ринковий розподіл в демократичному суспільстві, який ґрунтується на приватній власності і суспільній угоді, здатний забезпечити людині принцип рівних можливостей.

Соціалістична концепція соціальної справедливості ґрунтується на провідних соціалістичних принципах розподілу матеріальних і духовних благ, які здійснюються в масштабах держави не правовими, а адміністративними методами. В умовах соціалізму ідея справедливості у свідомості людей розглядалась як наведення порядку, як тотальний облік та контроль згідно з принципом соціалістичної справедливості "від кожного — по здібностям, кожному — за працю". Визначальним чинником соціалістичної справедливості є віра у справедливого розподільчача, суб'єкта який займається розподілом (вождя, начальника, чиновника) і особливо в державу, яка виконує функцію контролю за мірою праці і мірою споживання, розподілом благ відповідно до кількості та якості праці. Це глобальний контроль над розподілом, над розподільниками, над розподільчачем та адресатом розподілу, над контролюючим контролера розподілом тощо. Всезагальне контролювання спрямоване на досягнення уніфікованої рівності, грубої зрівнялівки. "Маскуючись" під справедливість зрівнялівка завжди була антидемократичною, суперечила вимогам ринкової економіки і сприяла вдосконаленню примусових, адміністративно-командних прийомів розподілу матеріальних благ та інших цінностей і притлумлювала ініціативу громадян, зневажала конституційні та соціально-економічні права людини. Вона негативно впливала не тільки на матеріальні доходи людини, скільки принижувала гідність людини. В такому значенні зрівнялівка є не тільки економічною категорією, скільки моральною та юридичною. Сьогодні вона руйнує демократичні засади розвитку суспільства, гальмує реформи, дискредитує державну політику. Тому нині важлива не декларація про неприпустимість зрівнялівки як форми порушення справедливості, а створення об'єктивних умов — організаційних, правових — для недопущення та відтворення її в сучасних умовах.

Яку ж модель соціальної справедливості ми вибираємо на перехідному етапі розвитку нашої країни? Сьогодні не можна прийняти в чистому вигляді жодну із запропонованих концепцій соціальної справедливості: ліберальну (Дж. Ролза); консервативну, меритократичну (М. Янг, Дж. Бел, Р. Нозік); лібертаристську концепцію, соціалістичну (Ф. Гаєк). Водночас не можемо відверто ігнорувати ні позитивний досвід західних країн, ні позитивний досвід нашого соціалістичного минулого. Розходження стосуються як процедури розподілу матеріальних і духовних цінностей, так і критерію розподілу та міри втручання держави в розподільчі процеси. Практика показує, що в перехідний період не можна зводити суть соціальної справедливості ні до ринкової

стихії, ні до примітивної зрівнялівки адміністративними методами. Перехід до ринку відкриває перед людьми нові перспективи у визначенні суті соціальної справедливості та шляхів її досягнення.

Дискусія про справедливість, як доводить історичний досвід, завжди супроводжувала суспільства за складних періодів його розвитку і сприяла виходу із ціннісної кризи, особливо тоді, коли наявні ідеали і морально-правові цінності застаріли і втратили своє значення, а нові ще не сформувалися. Саме тоді питання про ілюзорність цінностей поставало як питання про справедливість, її сутність, зміст та роль у житті суспільства. Але при виборі прийнятної для нашого суспільства позитивної концепції справедливості, для розв'язання нагальних питань, пов'язаних з глибокою кризою суспільства, ми не повинні сліпо копіювати західні концепції соціальної справедливості чи некритично посилатися на експертні оцінки та рекомендації західних фахівців-юристів, філософів права, чий знання та досвід ґрунтуються на дослідженнях правових відносин і соціальних проблем, не адекватних суті, змісту та особливостям суспільних відносин і проблемам перехідного періоду, в якому нині перебуває Україна.

Справедливість не має постійного змісту, не є чимось усталеним. Її зміст змінюється історично і залежить від економічних та соціально-політичних умов життєдіяльності суспільства. На сьогодні проблема соціальної справедливості поряд із традиційними питаннями розподілу матеріальних благ наповнюється новим змістом. Вона передбачає соціальний порядок, стабільність, суспільства, соціальний престиж, почуття власної гідності людини, її участь у демократичних процесах суспільства. Дедалі більшого значення набувають потреби, пов'язані із самосвідомістю громадянина, його соціальним статусом, питання освіти, розподілу духовних цінностей, захисту соціально-економічних прав людини. Ці нові зрушення означають розширення сфери дії критерію соціальної справедливості і тісно пов'язані із демократизацією всіх галузей суспільного життя, поглибленням ринкових реформ. Отже можна дійти висновку, що мотиви незадовільності охоплюють не лише питання перерозподілу життєвих благ, сферу соціального становища людини, а й відчуття нею власної гідності, поваги до неї як особистості. Все це означає збагачення змісту соціальної справедливості і значне розширення сфери її дії, та що її соціально-правова наповненість стала важливим критерієм оцінки найрізноманітніших явищ життя нашого сучасного суспільства.

З аналізу більшості визначень справедливості в науковій літературі очевидно, що категорія характеризується: *по-перше*, через принцип (співвідносність, розподіл, покарання, винагорода); *по-друге*, через поняття "норма", "міра" (правова, соціальна, моральна); *по-третьє*, як почуття та оцінка. Окресленим вимогам до певної міри відповідає таке визначення: "Справедливість є категорією філософії права, яка виражає ідею відповідності між суспільною та індивідуальною діяльністю людей, з одного боку, і її визнанням, духовно-практичною оцін-

кою — з другого, яка виявляє себе у тісному зв'язку з принципами рівності, права, добра і свободи і поряд з деякими вічними загальнолюдськими компонентами має багато в чому відносний конкретно-історичний характер¹⁴. Це складне визначення адекватно ще не виражає зміст і сутність соціальної справедливості в її юридичному вимірі і сучасних потребах суспільства, але дещо відходить від стандартної дистрибутивної характеристики, що зводить сутність справедливості лише до розподільчих процесів матеріальних цінностей і благ. Водночас автор виходить за межі класового аналізу, охоплюючи змістом соціальної справедливості загальнолюдські цінності.

Сьогодні для нашої держави більш актуалізується соціальна справедливість як юридична категорія, що відповідає новій соціально-політичній орієнтації нашої держави як правової; глибинним економічним та соціально-політичним перетворенням, що відбуваються в нашій країні, як соціальної держави. У зв'язку з цим маємо врахувати нові тенденції і відбити у змісті, сутності категорії соціальної справедливості, її ролі в житті сучасного суспільства, її творчому потенціалі у вирішенні складних соціально-економічних проблем соціального захисту населення та розбудови демократичної соціальної держави. У новому визначенні соціальної справедливості маємо передбачити, що трудова концепція справедливості (насамперед необхідна винагорода за кількістю та якістю праці) залишилася визначальною і на цей час, але її суть, політичний, правовий контекст поступово почали змінюватись; актуалізувалась проблема соціальної рівності (рівні можливості і рівні права), яка має таке саме смислове навантаження, що і розподільча орієнтація. Це означає, що неможливо вичерпати зміст категорії соціальної справедливості лише даними характеристиками. Вона має одержати вичерпний зміст в юридичних термінах, які розкривають її оціночний та нормативний зміст, хоча в будь-якому визначенні провідними прикметами соціальної справедливості будуть сумірність та відповідність. І саме ці складові наповнюють соціальну справедливість змістовними характеристиками і визначають її гуманістичну спрямованість. Передусім постає потреба юридичного регулювання суспільними процесами, законодавчо забезпечити всі сфери суспільного життя.

Отже переосмислення концепції соціальної справедливості, її соціально-політичного та юридичного змісту, приведення її у відповідність до існуючих перетворень у нашому суспільстві, демократизації суспільного життя, поглибленні ринкових реформ уможливають сформулювання прийнятної для нашої держави концепції справедливості, здатної розв'язувати складні соціальні проблеми перехідного етапу розвитку нашого суспільства, виступати як один із провідних керівних принципів стабілізації суспільства, а також розв'язати нагальні соціальні проблеми, забезпечити соціальний порядок в суспільстві, створити передумови для розбудови демократичної соціальної держави.

На підставі попереднього аналізу соціальної справедливості, її сутності, юридичного змісту, зв'язку з людиною, її правами та свободами, потребами сучасного перехідного етапу розвитку нашого суспільства, можна констатувати, що соціальна справедливість — це зумовлена природним правом загальнолюдська цінність, що являє собою захищені правом, і всім суспільним ладом рівні можливості доступу кожної людини до всіх соціальних та інших життєвих благ та цінностей, а також розподіл та законне використання цих благ відповідно до власного вкладу в суспільне виробництво. Звичайно, дистрибутивний аспект і в цьому визначенні займає важливе, але не провідне місце. Однак перехід до ринку відкриває перед людьми нові перспективи у визначенні змісту соціальної справедливості та шляхів її досягнення. Провідна роль надається принципам сумірності, відповідності, загальнолюдській орієнтації та визначальній ролі природного права як показника гуманістичного змісту соціальної справедливості.

Зважаючи на специфіку справедливості як правового поняття, що містить певні вимоги до стану суспільства, держави, індивідуальної поведінки людини, характеру суспільних відносин і оцінку цих станів з погляду правових норм і принципів суспільства, класу, соціальної групи, правомірно під мірою вдячності і вимоги вбачати насамперед визнання за кожною людиною, народом, нацією права на певні блага. Ця сторона соціальної справедливості ґрунтується на усвідомленні того, що кожному суб'єктові вже самим фактом народження надано право на певні блага: право на життя, особисту недоторканність, свободу. Лише тоді, коли спільнота, до якої належить людина, забезпечує захист її прав, правові вимоги щодо неї є обґрунтованими. Суспільство, держава, які не забезпечують елементарних конституційних та соціальних прав, для громадян — безперспективні, руйнівні, відтак руйнівно впливають на особистість.

¹ Див.: *Платон*. Государство. Соч. в 3-х т. М., 1972. Т. 3. С. 372.

² Див.: *Аристотель*. Соч. В 4-х т. М., 1984. Т. 4. С. 324.

³ Див.: *Кант И.* Критика чистого разума. М., 1994. С. 226.

⁴ Див.: *Энгельс Ф. К.* жилищному вопросу // К.Маркс и Ф.Энгельс. Соч. Т. 18. С. 274.

⁵ Див.: *Бербешкина З.А.* Справедливость как социально-философская категория. М., 1983. С. 110.

⁶ Див.: *Нерсесянц В.С.* Философия права. М., Мысль. 1997. С. 8.

⁷ Див.: *Дарендорф Р.* Справедливость без оков зависимости // *Коммунист*, 1989, № 13. С. 36.

⁸ Див.: *Мигул І.* Політичні ідеології: порівняльний аналіз. К., 1997. С. 31.

⁹ Див.: *Ролз Д.* Теория справедливости. Новосибирск, 1995. С. 66.

¹⁰ Див.: *Ролз Джон.* Політичний лібералізм. К.: Основи, 2000. С. 88.

¹¹ Див.: *Белл Д.* Культурные противоречия капитализма // *Этическая мысль*. Научно-публицистические чтения. 1990. М., 1990. С. 244.

¹² Див.: *Янг М.* Возвышение меритократии // *Утопия и утопическое мышление*. М.: Прогресс, 1991. С. 320.

¹³ *Нозік Р.* Розподільна справедливість // *Сучасна політична філософія*. Основи. К., 1998. С. 240-241.

¹⁴ Див.: *Рачков Л.А.* Правда-справедливость // *Вестник Московского университета*. Серия 7. Философия. 1996. № 1. С. 25.